

DĚJINY KNIHOVNY PIARISTICKÉ KOLEJE V PRAZE

PAVEL TRNKA

Abstrakt: Knihovna piaristické koleje v Praze vznikla hned při jejím založení v Menhartovském domě v roce 1752. Rozšiřovaly ji dary, odkazy a koupě. V roce 1766 se přestěhovala do nové budovy koleje v Panské ulici. V roce 1778 byla její místnost vybavena skříněmi z jezuitské knihovny na Novém Městě a vyzdobena nástěnnými malbami. O rozvoj knihovny se významně zasloužil P. Gelasius Dobner. Knihovnu spravoval knihovník, který mohl mít jednoho až dva pomocníky. Kolem čtvrtiny 19. století byla část knih opatřena signaturami, které byly ve druhé polovině 19. století nahrazeny jinými. V roce 1870 obsahovala knihovna necelých 10 000 svazků. Po roce 1919 byla však zčásti rozprodána a její velikost se snížila na 6 000 svazků. V roce 1930 byly knihy vystěhovány z původní místnosti a některé z nich dostaly nové signatury. Knihovna byla koncem roku 1942 uložena v Archivu země České.

Klíčová slova: Klášterní knihovna, kolej, piaristé, Nové Město pražské.

ÚVOD

Piaristická kolej na Novém Městě pražském měla od svého založení v roce 1752 až do svého zániku roku 1950 k dispozici knihovnu, o níž nebylo dosud komplexně pojednáno. Spíše okrajově se jí věnoval Václav Bartůšek.¹ Bádání o dějinách knihovny omezuje skutečnost, že se nedochoval knihovní katalog.

Dějiny kolejní knihovny je možné dle používání provenienčních znaků a signatur rozdělit do tří etap: 1752 – první polovina 19. století, druhá polovina 19. století – 1919 a 1919–1950.

OBDOBÍ 1752 AŽ PRVNÍ POLOVINY 19. STOLETÍ

Spolu s kolejí v Menhartovském domě v Celetné ulici v Praze založili piaristé v roce 1752 i nezbytnou knihovnu. První představený koleje P. Řehoř Beitl získal na budování knihovny prostřednictvím příspěvků od ostatních piaristických domů a mší na její podporu 200 zlatých, za které byly koupeny nejnnutnější knihy.² Z benešovské koleje, ve které shromažďoval P. Jiljí Hecht první svazky pro plánovanou pražskou fundaci již ve druhé dekádě 18. století, přišlo v říjnu 1752 několik knih.³ Dalších, přinejmenším 20 svazků převážně právního

1 Za zmínku stojí zejména: BARTŮŠEK, V. K problematice zpracování tisků z 1. poloviny 19. století v pražské piaristické knihovně uložené ve Státním ústředním archivu. In: BĚHALOVÁ, Š. (ed.). *Tiskárny a tisky 19. století: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci, 1998, s. 106–112; TÝŽ. Gelasius Dobner a jeho vztah k piaristické knihovně v Kronice pražské piaristické koleje. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: paměti – způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference*. Olomouc, 17.–18. 10. 2001. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2001, s. 117–125; TÝŽ. Knihovníci piaristické koleje v Praze v letech 1752–1780. In: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 2004, 12, s. 5–46; TÝŽ. Kolovratský dar pražské piaristické knihovně z roku 1753. *Orlické hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací: přírodou, dějinami, současností*. 2009, 16, s. 129–142.

2 NA, ŘPi, inv. č. 240, č. kn. 137, Pamětní kniha 1752–1827, pag. 32–33.

3 BARTŮŠEK, V. K problematice..., s. 107 a TÝŽ. Knihovníci..., s. 10.

obsahu věnoval kolejní knihovně v roce 1753 hrabě František Josef I. Libštejnský z Kolovrat.⁴ V létě 1757 byla v místnosti knihovny při ostřelování Prahy zničena podlaha a rozbita okna,⁵ ale k výraznému poškození knih však patrně nedošlo.

Za rektorátu P. Gelasia Dobnera v letech 1763–1778 získala knihovna společně s kolejí nové prostory v Panské ulici, ve kterých byla již koncem října 1765 dokončena klenba knihovny. Stěhování proběhlo o rok později. V červenci 1775 byla dokončena mramorová dlažba a v květnu 1778 se P. Dobnerovi podařilo zakoupit 18 velkých skříní, kterými byla předtím vybavena knihovna jezuitů na Novém Městě. Truhláři je poté velmi zdařile přizpůsobili potřebám kolejní knihovny, jejíž stěny opatřil český malíř Josef Hager iluzivní výmalbou.⁶ P. Dobner dokonce investoval do úprav knihovny vlastní peníze. Dále také přispěl k rozšíření fondu. V roce 1772 obdržel za zásluhy od panovnice Marie Terezie pozdější chloubu koleje – dva svazky cenného tištěného katalogu numismatické sbírky císaře Františka Štěpána.⁷ P. Dobner vybudoval také vlastní znamenitou knihovnu, která i po jeho smrti zůstala uložena zvlášť.⁸

Knihovna se spolu s refektářem a kaplí stala reprezentativním prostorem pražské koleje, a byla proto ukazována významným návštěvám. V září 1804 a květnu 1820 zavítal do knihovny i císař František II.⁹

V 80. letech 18. století kupovali rektori koleje knihy od Židů. Následně nákupy kvůli nedostatku financí ustaly, proto císař v roce 1804 pomohl piaristům přidělením učitelského místa na Tereziánské akademii ve Vídni. Z pozůstalosti získala knihovna sbírku Josefa Mojžiše Hårdtela, tvořenou více než 70 svazky pojednání z církevního práva, po jeho smrti v březnu 1820.¹⁰ Významným přírůstkem byla knihovna faráře v Ořechu Josefa Longina Haina, který zesnul roku 1828.¹¹ Rektor P. Marian Frank se snažil získávat knihy i zdarma. V květnu 1820 dokonce předložil císaři supliku, v níž žádal, aby c. k. Universitní knihovna odevzdala své duplikáty kolejní knihovně.¹²

O kolejní knihovnu se staral vybraný knihovník z členů konventu (1779–1780 a 1789–1794 dokonce dva). Úřad knihovníka býval mnohdy ve spojení s funkcí prefekta gymnázia (případně škol), nebo jeho zástupce. V letech 1778–1779 a 1818–1824 měl knihovník k dispozici i pomocníka mezi svými spolubratry. Funkční období knihovníků bylo většinou velmi krátké, což správě fondu příliš neprospívalo. Nejčastěji trvalo pouze jeden školní rok a ojedinele přesahovalo pět let (P. Guido Lang asi 1823–1830 a P. Blažej Karas 1838–1844) či dokonce 10 let (P. Dominik Mader 1777–1794 a P. Marian Frank 1800–1812). Nebylo ani běžné, že by se z pomocníka stal následně knihovník.¹³

Patrně v letech 1819–1824 proběhla hlavní vlna přidělování prvních signatur. Nové signatury byly psány tužkou doprostřed buď předního přídeští, nebo zadní strany přední předšádky. Skládaly se z velkého písmena (A–H, L–O) značícího skříní, římské číslice (I – max. IX) odpovídající polici a arabského čísla informujícího o pořadí na polici. V případě, že se nacházely na jedné polici zároveň dvě řady knih, bylo arabské číslo u nižších svazků v přední řadě

4 Srov. TÝŽ. Kolovratský dar..., s. 134–138.

5 NA, ŘPi, inv. č. 240, č. kn. 137, Pamětní kniha 1752–1827, pag. 115.

6 TAMTÉŽ, pag. 172, 175, 245, 283 a 284. Popis výmalby u BARTUŠEK, V. Knihovnici..., s. 14.

7 NA, ŘPi, inv. č. 240, č. kn. 137, Pamětní kniha 1752–1827, pag. 186, 225, 235 a 284.

8 ŠIMÁK, J. V. Pozůstalost Dobnerova. Časopis Musea Království českého. 1901, 75, s. 1, 3 a 136.

9 NA, ŘPi, inv. č. 240, č. kn. 137, Pamětní kniha 1752–1827, pag. 201, 259, 362, 561 a bis 678.

10 TAMTÉŽ, pag. 561 a 677.

11 Státní oblastní archiv v Praze, Sběrka matrik, Sign. Ořech 15, fol. 134r.

12 NA, ŘPi, inv. č. 240, č. kn. 137, Pamětní kniha 1752–1827, 620 a bis 879.

13 NA, ŘPi, inv. č. 244, č. kn. 141, Seznam členů 1753–1941. BARTUŠEK, V. Knihovnici..., s. 5–46.

lomeno dvěma. V dolních policích (VI–IX) se většinou nacházely větší formáty. U signatur D–F mohla být signatura psána tmavě oranžovou barvou. Tého systém fungoval alespoň do roku 1826.

Svazky byly zároveň rámcově rozděleny do větších tematických celků podle skříní: A–C jazyky a literatura, D–E dějepis a zeměpis, F–H zejména matematika, přírodní vědy, filozofie a učetnictví a L–O náboženství a církev. Kromě osignovaných svazků existovalo nemalé množství neoznačených knih.

Hned od roku 1752 byla většina svazků opatřována rukopisným exlibris knihovny, které bylo napsáno inkoustem v horní části titulního listu v podobě „Bibliothecae Pragenae Scholar. Piarum“ apod. Běžně byl také připojován rok získání svazku.

OBDOBÍ OD DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ DO ROKU 1919

Poslední stavební zásah prodělala místnost knihovny v roce 1864, kdy byla rozšířena okna. Po patřičné úpravě se v knihovně konávaly provinciální kapituly. Ve druhé dekádě 20. století se stala dokonce cílem pravidelných, až 100členných exkurzí, pořádaných Klubem pro starou Prahu.¹⁴ V roce 1891 se piaristé zúčastnili Všeobecné zemské výstavy. V rámci retrospektivního oddělení představili mimo jiné tehdy asi nejcennější svazek kolejní knihovny – pergamenový evangeliář s iluminacemi z přelomu 11. a 12. století.¹⁵

Velikostí 9 980 svazků, respektive 5 518 titulů představoval fond kolejní knihovny největší piaristickou knihovnu v českých zemích, k níž existoval věcně uspořádaný katalog.¹⁶ Počet svazků v knihovně koleje se dále navyšoval. V červnu 1902 se knihovna rozšířila, když jí Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění darovala na základě žádosti rektora P. Aurelia Gardovského veškeré své publikace vydané první třídou.¹⁷ Do pražské koleje byly také přestěhovány knihovny z likvidované moravskotřebovské koleje (asi 1901) a zrušené řádové obecné školy v Praze (1919), avšak zůstaly nezačleněny do kolejní knihovny.¹⁸

Knihovnu v tomto období většinou spravoval jeden knihovník, k němuž bývali od roku 1859 jmenováni až dva pomocníci z řad kleriků. Funkční období knihovníků se prodloužilo (např. P. Jindřich Gregor 1906–1919). V letech 1873 a 1875, kdy funkce knihovníka nebyla obsazena, měl ustanovený pomocník pomáhat v knihovně přímo rektorovi.¹⁹

Nevyhovující systém signatur byl asi od roku 1859 postupně nahrazován novým. Přesignována byla většina knih se starými signaturami L–O. Nově přibyla písmena P, R a snad i K. Různé řady v rámci jedné police se odlišovaly malým písmenem vloženým mezi římskou a arabskou číslici (a, b; výjimečně i c). Signatura psaná nejprve tužkou a posléze inkoustem se přesunula doprostřed horní části předního příděstí. Kromě toho byla ještě u písmen L–P signatura paralelně uvedena v dolní části hřbetu. Tento způsob se aplikoval přinejmenším do roku 1875. Poté se přestala v lokačních značkách uvádět arabská čísla a v některých případech i římské číslice s malými písmeny. Nově se signatury nacházely na různých velikých štítcích s vroubkovanými okraji a modrým rámečkem, které byly nalepovány do dolní části hřbetu a na příděstí, výjimečně i na přední desku. Přidělování signatur zřejmě ustalo na samém konci 19. století.

14 NA, ŘPi, č. inv. 241, č. kn. 138, Pamětní kniha 1828–1934, pag. 154, 196, 210, 298, 318, 336, 337 a 341.

15 TAMTÉŽ, pag. 219; PODLAHA, A. Románský evangeliář koleje piaristické v Praze. Památky archeologické a místopisné. 1907, 22(6), sl. 401–428.

16 PIZZALA, J. Stand der Bibliotheken der im Reichsrathe Vertretenen Königreiche und Länder zu Ende des Jahres 1870 II. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*. 1874, 20(6), s. 88–89.

17 NA, ŘPi, č. inv. 241, č. kn. 138, Pamětní kniha 1828–1934, pag. 242.

18 -jm-. Příběhy z muzejního depozitáře II. Moravskotřebovský zpravodaj města. 2013, 11(10), s. 9.

19 NA, ŘPi, inv. č. 244, č. kn. 141, Seznam členů 1753–1941.

Byly zavedeny užší tematické skupiny soustředěné do jednotlivých skříní či dokonce polic.²⁰ Někdy mezi lety 1876–1899 se na pořádání knihovny výrazně podílel P. Basil Kabrhel, který utřídil i Dobnerovu pozůstalost.²¹

Rukopisné exlibris bylo postupně nahrazeno oválným razítkem s textem „BIBLIOTHECAE COLLEGII SCHOL. PIAR. NEOPRAG“, dávaným rovněž na titulní list.

OBDOBÍ LET 1919–1950

Poslední etapa, kdy piaristé ještě spravovali svoji knihovnu, je ve znamení hlubokého úpadku piaristického řádu, který se dostal do velkých finančních problémů. To mělo rovněž nepříznivý vliv na kolejní knihovnu. Nejenom že prakticky ustalo její doplňování, ale navíc docházelo někdy kolem let 1920 a 1921 k prodeji svazků do pražských antikvariátů. Kromě knih z bývalé knihovny obecné školy a koleje v Moravské Třebové se to týkalo většiny knih se signaturami A–K a R a pravděpodobně i nejcennějších svazků. Ušetřeny však nezůstaly ani ostatní signatury a nesignovaná část.²²

V roce 1925 předal provinciál P. Jindřich Gregor literární pozůstalost a knihovnu Gelsia Dobnera se zbytkem knihovny koleje v Moravské Třebové Knihovně Národního musea jako depozitum.²³ V této době byla místnost knihovny propůjčována ke konání přednášek.²⁴ Zmíněné zásahy do knihovního fondu způsobily, že jeho velikost poklesla v roce 1927 na odhadovaných 6 000 svazků. Navíc v dubnu 1930 v důsledku prodeje koleje knihy definitivně opustily „velkou bibliotéku“ v prvním patře a byly během pěti dnů nouzově přesunuty do místností vyhrazených piaristům v druhém poschodí.²⁵

V tomto období již nebyl knihovník ustanovován. Dosavadní signaturní systém ztratil smysl. Zbylé knihy začaly být opatřovány novým řádkovým razítkem s textem „Bibliotheca Collegii Pragensis O. Scholarum Piarum“. Někdy kolem roku 1939 vznikla příruční knihovna vybráním více jak 800 svazků ze signované i nesignované části. Ty byly nejprve rozděleny do čtyř věcných skupin a následně pročíslvány.²⁶ Do dolní části hřbetu jim byl nalepen štítek s vroubkovanými okraji a zdvojeným modrým rámečkem, na němž bylo razítkem natištěno číslo. Svazky představující díly jednoho titulu měly stejné značení.

20 A – Latina; B – Antická literatura a dějiny (?); C – Literatura; D – Živé jazyky; E – Dějepis; F – Zeměpis (?); G – Přírodopis; H – Matematika; K – Školní programy (?); L – Bible, bibliстика, komentáře, církevní otcové, mluvnice starých jazyků; M – Bibliстика, dogmatika, morální teologie, církevní dějiny, život a dílo církevních autorů; N – Církevní právo, církevní řády, pastorální teologie, katechismy, liturgie, kázání; O – Kázání, asketická literatura, katechismy, teologie, církevní dějiny, životy svatých; P – Bibliстика, teologie, mytologie, církevní dějiny, církevní řády; R – Společenské vědy (?). Otazníky značí nejistotu, jelikož se dochovaly s danou signaturou pouze jednotliviny.

21 VIÑAS, T. De itinere per Austriae, Bohemiae, Poloniae et Hungariae Scholarum Piarum provincias a die 20 aprilis ad diem 20 maii anni 1904 ab Exmo. ac Rmo. P. Alphonso Ma Nistrangelo praeposito generali peracto memoria. *Archivum Scholarum Piarum*. 1980, 4(7–8), s. 328 a ŠIMÁK, J. V. Pozůstalost, s. 1.

22 LIFKA, B. Die Klosterbibliotheken in Böhmen. *Sankt Wiborada*. 1936, 3, s. 59–60. Např. v roce 1920 daroval numismatik Karel Chaura dva cenné svazky katalogů císařovy numismatické sbírky, pocházející z kolejní knihovny Knihovně Národního musea. – KLEISNER, T. – BOUBÍK, J. *Mince a medaile císaře Františka Štěpána Lotrinského: sbírka Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 186. Asi v roce 1921 bylo zaevidováno v Knihovně Archivu ministerstva vnitra množství svazků koupených z antikvariátu F. Sturze v Praze pod inventárními čísly 4324 až 4465, mezi kterými se nacházely knihy s proveniencí pražské koleje, moravskotřebovské koleje a piaristické obecné školy.

23 VOLF, J. Knihovna Dobnerova v knihovně Národního musea. *Národní listy*. 13. říjen 1925, s. 10.

24 *Národní listy*. 8. duben 1925, s. 2.

25 *Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé*. 1932, 2(1–16), s. 41 a NA, ŘPi, č. inv. 241, č. kn. 138, Pamětní kniha 1828–1934, pag. 377.

26 Přírodní vědy (1–264); jazykové slovníky, lexikony, příručky (271–439); právnická literatura (441–639) a náboženská literatura (640–799).

Při inventarizaci archivu české provincie a pražské koleje zpracoval archivář Archivu země České Antonín Haas v roce 1941 i 85 rukopisů literárního obsahu uložených v kolejní knihovně. Ty byly následně společně s archiváliemi předány jako depositum do zmíněného archivu.²⁷ Do Archivu země České byla v červenci 1942 ze Zemského musea převezena rovněž Dobnerova knihovna, včetně jeho pozůstalostí.²⁸ To ve spojení se zabráním prostor koleje německou armádou vedlo jejího administrátora P. Ambrože Strítěského na podzim 1942 k jednání s Archivem země České i o uložení kolejní knihovny, jež v té době ještě obsahovala některé prvotisky. Smlouva mezi oběma stranami byla podepsána v lednu následujícího roku.²⁹ Spolu s knihovnou byly převezeny i regály, které archiv využil pro své účely. Kolej měla v archivu pronajaté místo, za což platila 100 korun ročně. Knihovnu, kterou mohl archiv využívat, měl spravovat řádový knihovník.³⁰ Tato situace trvala až do roku 1950, kdy byl řád zrušen a knihy přešly oficiálně pod správu archivní knihovny.

ZÁVĚR

Bývalá knihovna piaristické koleje na Novém Městě, která byla v roce 1995 převezena z Dejvic na Chodovec, představuje nyní jeden z nejcennějších historických fondů Knihovny Národního archivu. Tvoří ho asi 5 700 svazků, ze kterých více než polovina jsou staré tisky, včetně několika paleotypů. Dlouhodobě se pracuje na uspořádání a zpřístupnění tohoto fondu.

HISTORY OF THE PIARIST COLLEGE LIBRARY IN PRAGUE

Summary: The foundation of the Piarist college in Prague in the Menhart House in 1752 implicated also the establishment of the library which subsequently grew thanks to gifts, bequests and purchases. In 1766, the library moved to the new college building in the Panská street. In 1778, the room was furnished with the bookcases bought from the Jesuit library in the New Town and decorated with wall paintings. The development of the library owes much to Fr. Gelasius Dobner. The library was administered by a librarian who could have one or two assistants. Around the year 1825 was part of the books given call numbers which were in the second half of the century replaced by another ones. The library had almost 10 000 volumes in 1870. However, it was partially sold out and retained 6 000 volumes only after the year 1919. In 1930, the books were moved from the former room and some were given new call numbers. The library was at the end of the year 1942 deposited in the Archives of the Czech lands.

Key words: Monastic library, college, Piarists, New Town of Prague.

PhDr. Pavel Trnka, Ph.D. (*1983)

Vystudoval obory archivnictví a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2014 pracuje v Knihovně Národního archivu, kde spravuje historické fondy a staré tisky. Zajímá se o písemnosti a správu středověkých klášterů, dějiny klášterních knihoven a zlomky středověkých rukopisů.

27 NA, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, Praha, inv. č. 369, kart. č. 174b, Piaristé-Praha, inventář piaristického archivu v Praze. Jejich charakteristiku podává: HAAS, A. Z klášterních archivů v Čechách. *Zprávy českého zemského archivu*. 1947, 11, s. 10–11.

28 NA, Registratura Archivu země České (dále AZČ), inv. č. 304, kart. č. 120, Pozůstalosti: Gel. Dobner.

29 NA, AZČ, inv. č. 240, kart. č. 39, č. j. 265, Vrácení archiválií: piaristé.

30 NA, Zemský úřad Praha – oddělení církevní, nadační a školské, km. č. IV-822-1942, č. kart. 766, Piaristická kolej v Praze, uložení knihovny v Archivu země České.